

Määratlemata kodakondsusega elanikud Eestis: hoiakud, identiteet ja takistused kodakondsuse omandamisel

Balti Uuringute Instituut (2025)

Uuringu lühikokkuvõte

Uuringu eesmärk on anda ülevaade määratlemata kodakondsusega elanike olukorrast Eestis, keskendudes kodakondsuse omandamise erinevatele takistudele: millised on peamised takistused, motiivid ja põhjendused Eesti Vabariigi kodakondsuse soovimisel või mittesovimisel, mida saab teha motivatsiooni suurendamiseks, ning millist teavet, tuge ja kommunikatsiooni vajatakse, et astuda reaalseid samme kodakondsuse saamiseks. Lisaks uuritakse määratlemata kodakondsusega inimeste hoiakuid erinevates Eesti elu puudutavates küsimustes. Uuring kutsuti Integratsiooni Sihtasutuse poolt ellu kevadel 2024.

Uuring tugineb määratlemata kodakondsusega elanike hulgas läbiviidud ankeetküsitluse tulemustel ja fookusgrupi intervjuudel. Andmekogumine toimus ajavahemikus oktoober-detsember 2024. Veebipõhine ankeetküsitlus viidi läbi Rahvastikuregistrist saadud juhuvalimi kontaktide kaudu, vastajate arv oli 1991 inimest. Vastajaprofiilid on sarnased määratlemata kodakondsusega elanike üldpopulatsioonile (vastajate keskmine vanus on 49 aastat, 52% on mehed, 72% on kutse- või keskaridusega, 55% on Tallinna elanikud). Lisaks viidi samal ajaperioodil läbi 7 fookusrühma intervjuud, milles osales kokku 28 inimest. Kogutud andmete põhjal viidi läbi sihtrühma kirjeldav analüüs ja selle põhjal jaotati määratlemata kodakondsusega elanikud 8 erinevasse rühma/klastrisse. Need klastrid aitasid paremini analüüsida ja mõtestada sihtrühma sisemist heterogeensust.

Valdav osa määratlemata kodakondsusega elanikest ehk 65% on valmis Eesti kodakondsust taotlema ja arvab, et see toimub kas lähimatel aastatel (lähima ühe aasta jooksul 15% ja lähima kahe kuni viie aasta jooksul 28%) või mingil hetkel kaugemas tulevikus. Ligikaudu 79% määratlemata kodakondsusega elanikest valiks Eesti kodakondsuse kui neil oleks võimalus vabalt valida.

Määratlemata kodakondsusega elanikud soovivad Eesti kodakondsust erinevatel põhjustel. Peamine motivatsioon kodakondsuse taotlemiseks on kindlustunde saavutamine, et neil oleks kõik õigused Eestis elamiseks (52%). Lisaks nähakse olulise motivatsioonina kodutunde suurenemist Eestis (38%) ja võimaliku diskrimineerimise vähenemist (34%). Välja tuuakse ka pragmaatilised või instrumentaalsed põhjused Eestis kodanikuks olemisel, näiteks viisavaba reisimine (30%), parema kaitse saamine/omamine välismaal reisisid (24%), kuid ka paremad võimalused leida tööd Eestis (24%) või Euroopa Liidus (18%).

Määratlemata kodakondsusega elanikel on Eestiga tugev sotsiaalne ja kultuuriline side. Uuring näitab, et 81% vastajatest ei soovi pigem või üldse Eestist lahkuda ning 70% tunneb uhkust Eesti lipu üle. Lisaks peetakse oluliseks Eesti elukeskkonna positiivseid aspekte, nagu loodus, hea ligipääsetavus ja turvalisus. Oluline on ka tulemus, et 70% vastajatest toetab väidet, et nad ei ole võtnud mõne muu riigi kodakondsust (st on jäänud kodakondsusetuks) just seetõttu, et Eesti on nende kodumaa.

Enamik vastajatest tunneb end ka **tugevalt seotuna nii oma elukohapõhise piirkonnaga (linn, vald, maakond) kui laiemalt Eestiga.** Üle 80% märgib end olevat oma elukohaga vähemalt „üsna“ või „väga seotud“ ja ligikaudu 90% tunneb seesugust seotust Eestiga. Seega viitavad tulemused, et suur osa neist on Eestis juurdunud ning neil on ulatuslik seotus- ja kuuluvustunne nii ühiskonnaga, kodupiirkonnaga kui ka Eestiga laiemalt. See näitab, et olulise osa puhul saab kodakondsuse saamise toetamine tugineda juba olemasolevale seotusele – nad on juba osa ühiskonnast.

Samal ajal tunnevad määratlemata kodakondsusega elanikud, et nende mured ei ole olulised ja nad ei oska ka midagi teha selleks, et ennast kuuldamaks teha. Üle 80% vastajatest on nõus või pigem nõus väitega, et neil puudub võimalus mõjutada ühiskonda. See tähendab, et valdav enamus tunnetab, et neil puudub võimalus ühiskonnas kaasa rääkida, ja vaid umbes 12% arvab vastupidist. On tõenäoline, et kui selline emotsioon pikalt püsib, võib see kaasa tuua ka võõrandumistunde.

Eesti venekeelne meedia on määratlemata kodakondsusega Eesti elanike jaoks keskne infoallikas. Uuringu kohaselt peab 59% vastanutest oluliseks Eesti veebipõhiseid uudisteportaale (nii eesti- kui ka venekeelseid) ja 48% peab oluliseks venekeelseid Eesti telekanaleid ja –saateid. Seejuures 54% leiab igapäevaselt olulist infot sotsiaalmeediast. See rõhutab vajadust jätkata venekeelse kvaliteetse sisu tootmist Eesti meediakanalites, tagades selle atraktiivsuse ja usaldusväärsuse ning toetades informeeritust, ühist informuumi ja ühiskondlikku sidusust.

Määratlemata kodakondsusega elanike käsitlemine ohuna siseturvalisusele ei peegelda tegelikkust. Kuigi usaldus valitsuse ja presidendi suunal on väike (vastavalt 24% ja 39%), on usaldus politsei vastu suur (81%). Lisaks on suur osa määratlemata kodakondsusega elanikutest tihedalt seotud Eesti elu ja informuumiga ning väärtustab siinset elukeskkonda. Tulemused viitavad, et julgeolekustamiskursuse kasutamine võib viia nende distantseerumiseni ülejäänud ühiskonnast. Seetõttu on oluline keskenduda kaasavatele lahendustele, mis soodustavad kodakondsuse omandamist ja usalduse tugevdamist riigiinstitutsioonide vastu.

Määratlemata kodakondsusega Eesti elanike enesemääratluses väljendub tugev seotus Eestiga: rohkem kui 60% vastajatest valivad võimalusel enda identiteediks mitte lihtsalt „venelane“, vaid pigem venekeelne eestlane (44%) või eestivenelane (18%). Ühiskondliku sidususe seisukohast on selline avatud identiteedikäsitus väga positiivne. Oluline on aga, et avatumate identiteedikäsitluste poole liikumise protsess vajab ka riigi poolt toetamist, mh selleks, et ka etnilised eestlased toetaksid avatud identiteetide kasutamist.

Peamine takistus kodakondsuse taotlemisel on eesti keele vajaliku taseme (B1) saavutamine (53%). Selles rühmas on aktiivse eesti keele oskusega inimesi 22%, passiivse eesti keele oskusega inimesi 68% (kes vastasid, et saavad aru ja räägivad veidi 36% ja kes saavad veidi aru, aga ei räägi 32%), ning eesti keelt üldse mitte valdavaid inimesi 7%. Määratlemata kodakondsusega elanike rühmas on eesti keele oskus madalam kui teiste Eestis elavate vene keelt esimese keelena kõnelejate seas. Keeleõppe spetsiifilisemate takistustena nimetatakse peamiselt raskust leida aega töökohustuste kõrvalt, väheseid võimalusi keelt päriselt kasutada ja praktiseerida, keeleõppe kvaliteeti ning tasuta keeleõppevõimaluste kättesaadavust.

Keelega seotud takistusele järgnevad väiksemas mahus **muud takistused/tegurid**, millest osad viitavad samuti keeleõppele: 17% ebapiisav finantsolukord, 16% ajapuudus ja 13% liiga kõrge vanus. Olulised on ka need 5% vastajatest, kelle hinnangul neil puudub praegu piisav informatsioon kodakondsuse taotlemise tingimustest ja/või kes ei tea, kust täpselt seda informatsiooni saada – kuigi see on suhteliselt väike osakaal kõikidest vastajatest, on see samal ajal koht, kus on võimalik minimaalse kuluga olulist mõju või muutust saavutada.

Kokkuvõtlikult näitab uuring, et määratlemata kodakondsusega elanike sihtrühm on mitmekesine ja eriilmeline. Nende hoiakud, motivatsioon ja takistused Eesti kodakondsuse suhtes on erinevad. Sellest lähtuvalt ei ole ka üht meedet või tegevust, mis kõiki neid inimesi Eesti kodakondsuse saamisele lähemale aitaks. Eri profiilide/rühmade puhul joonistuvad välja eri omadused, hoiakud ja takistused. Enamikele takistustele on olemas võimalikud lahendused, kuid kõik takistused ei ole lahendatavad lihtsasti. **On hulk inimesi, kellele mõjuks positiivne üleskutse riigi tasandilt, kuid enamik vajab ka praktilist tuge:** peamiselt keeleõppe või aja/ressursi kompenseerimise läbi (nagu nt nn keeleõppeleping kodakondsuse

taotlemiseks). Samas on neid inimesi, kelle puhul tuleb kõigepealt võita usaldus, suurendada nende motivatsiooni ja alles siis lahendada praktilised küsimused.

Sellest lähtuvalt saab teatud sihtrühmi prioriseerida, näiteks lahendades kõigepealt agentsete ja lihtsamate takistustega määratlemata kodakondsusega elanike mured. See tooks tõenäoliselt kaasa määratlemata kodanike arvu kiirema vähenemise väiksemate ressurssidega. Teisalt ei tohiks ühtki sihtrühma liiget jätta tähelepanuta, sest vastasel juhul võivad riigist ja ühiskonnast võõranduda lõpuks nii nemad ise, kui ka võivad nende hoiakud üle kanduda ülejäänud muukeelsele Eesti elanikkonnale. Teisisõnu on tegevuste või tegevusetuse mõju laiem kui vaid ~60000 määratlemata kodakondsusega elanikku.

Positiivne, proaktiivne ja julgustav riigipoolne kontakt määratlemata kodakondsusega elanikega, nende murede ära kuulamine ja lahenduste leidmisele kaasaaitamine vähendab emotsionaalseid ja psühholoogilisi barjääre ning soodustab kodakondsuse taotlemist. Oluline, et see toimiks dialoogina, kus ei jagata vaid ühekordset ühesuunalist infot, vaid pigem tekib infovahetuse ja mentorluse võimalus, kus määratlemata kodakondsusega elanike hääl saab kuuldavaks. Formaatidena tasub kaaluda mõnda suuremat inimeste ärakuulamise või kaasamisüritust, seminare, konsultatsioone, kogemisenõustamist ja mentorite süsteemi loomist.

Osa sihtrühmast on aga selgelt ja tõenäoliselt jäädavalt raskustes kodakondsuse saamise tingimuste täitmisega. Tõenäoliselt väiksem, kuid siiski märkimisväärne osa sihtrühmast ei suuda tingimusi täita nt õpijalaste erivajaduste tõttu, mille osas ei ole täit selgust, kas need on samuti erandit võimaldavate tervislike põhjuste osa. Lähtuvalt osade määratlemata kodanike profiilide eripärast võib öelda, et juhul, kui kodakondsuse saamise tingimusi keeleõppe seisukohalt ei lihtsustata, siis need inimesed ei saagi kunagi Eesti kodanikeks ja selle võimalusega tuleb arvestada.

Uuring on rahastatud Euroopa Sotsiaalfond+ projektist nr. 2021-2027.4.07.23-0006 „Eesti keele õpet toetavad tegevused ja kodanikuõpe“.